

УДК 159.9:37.018.1

DOI: 10.24919/2312-8437.43.159088

***РИГЕЛЬ Олеся** – кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, 82100, Україна (olesyarygel@ukr.net)*

***ПОСАЦЬКИЙ Олександр** – кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, 82100, Україна (Boroda-63@ukr.net)*

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЧИННИКІВ БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧИХ КОНФЛІКТІВ

***Анотація.** У статті розглядаються психологічні особливості конфліктів між батьками та дітьми. Правильно підібраний у відносинах із власними дітьми підхід допомагає поглибити і одночасно розширити внутрішньосімейне спілкування. Відносини між батьками і дітьми багато в чому визначаються стилем виховання, який вибирають дорослі, щоб впливати на своїх нащадків. Вибір цей зумовлюється особистим досвідом батьків, їх ознайомлення з педагогічними доктринами і просто власним розумінням.*

***Ключові слова:** конфлікт, інцидент, діти, типи сімейних відносин.*

Постановка проблеми. Сьогодні Україна переживає складні соціально-економічні зміни, які істотно відбиваються на становищі всіх елементів соціальних структур, зокрема сім'ї. Сім'я є найменшим осередком суспільства, що постійно відчуває на собі безпосередньо чи опосередковано ті зміни, які відбуваються у країні, та відповідно сама накладає відбиток на розвиток суспільства. Процес формування, становлення та розвитку сучасної української сім'ї проходить у складних і суперечливих умовах, на фоні яких відбувається погіршення фізичного і психічного

стану здоров'я людей, зростання міжособистісної ізоляції, агресивності, нездатності розв'язувати проблеми і конфлікти, що виникають на їхньому життєвому шляху. Сьогодні сім'я стикається з низкою нових проблем, значною мірою втрачає здатність виконувати життєво необхідні функції і стоїть на порозі кризи. З огляду на це можна говорити, що ситуація з внутрішньосімейними стосунками поступово погіршується внаслідок збільшення суперечностей і конфліктів у суспільстві. Ці обставини можуть мати негативні наслідки не лише для сім'ї, але й для країни загалом.

Родина є першим інститутом соціалізації дитини. Саме сімейне виховання – найбільш природне і відіграє визначальну роль у розвитку й формуванні особистості. Вибираючи свій стиль поведінки у взаємодії з дитиною, батьки виявляються у ситуації невизначеності й можуть відчувати непевність у собі, почуття провини тощо. Неправильний вибір стилю взаємодії між батьками і дітьми провокує конфліктні ситуації у сім'ї. Усе це визначає потребу в психологічному супроводі родини і сімейного виховання [2].

Проблеми сімейних взаємовідносин привертала увагу багатьох вчених, зокрема: Е. Ейдемільера, що досліджував психологічні особливості згуртованої сім'ї: турбота про кожного члена родини, що сприймається як найбільш простий і природний спосіб задоволення власних потреб; розвинена довіра членів сім'ї один до одного; симпатія.

Аналіз останніх публікацій. Проблема батьківсько-дитячих конфліктів була предметом вивчення таких вчених, як М. Абалкіна, Т. Андрєєва, Ю. Бакуліна, І. Гребенніков, Т. Гурко, Е. Ейдемільер, Е. Калмикова, С. Ковальов, М. Обозов, Ю. Олійник, Л. Шнейдер, В. Юстицькіс. Науково-психологічні уявлення про особливості сімейних взаємин та причини виникнення конфліктів у сім'ї досліджували Ю. Альошина, Н. Грішина, С. Ковальов, С. Крадохвіл, Д. Кустар, В. Сисенко.

Метою статті є виявити причини, які викликають появу напруження, а згодом і конфлікти у стосунках між батьками та дітьми.

Конфлікт (лат. *conflictus* – зіткнення) – це зіткнення різноспрямованих цілей, інтересів, позицій, думок та поглядів окремих індивідів чи груп. Конфлікт ґрунтується на суперечностях,

зумовлених протилежними позиціями сторін або різними цілями чи засобами їх досягнення, а також незбіганням інтересів, бажань, прагнень індивідів тощо. Зазвичай конфлікт виникає, коли одна зі сторін починає діяти, ігноруючи інтереси іншої [3].

Чому ж виникають конфлікти між батьками і дітьми? Крім загальних причин, які породжують конфліктність взаємин людей, виділяють психологічні фактори.

1. Тип сімейних відносин. Виділяють гармонійний і дисгармонійний типи сімейних відносин. У гармонійній родині встановлюється рухлива рівновага, що виявляється в оформленні психологічних ролей кожного члена родини, формуванні сімейного «Ми», здатності членів родини дозволяти суперечності. Дисгармонія родини – це негативний характер подружніх відносин, що виражається у конфліктній взаємодії подружжя. Рівень психологічної напруги в такій родині має тенденцію до наростання, приводячи до невротичних реакцій її членів, виникнення почуття постійного занепокоєння у дітей [3; 4].

2. Деструктивність сімейного виховання. Виділяють такі риси деструктивних типів виховання: розбіжності членів родини з питань виховання; суперечливість, непослідовність, неадекватність; опіка і заборони в багатьох сферах життя дітей; підвищені вимоги до дітей, часте застосування погроз, осудів.

3. Вікові кризи дітей розглядаються як фактори їх підвищеної конфліктності. Вікова криза – це перехідний період від одного етапу дитячого розвитку до іншого. У критичні періоди діти стають неслухняними, примхливими, дратівливими. Вони часто вступають у конфлікти з оточенням, особливо з батьками. У них виникає негативне ставлення до зобов'язань, які вони раніше виконували, що призводить до впертості. Найбільш часто конфлікти в батьків виникають з дітьми підліткового віку, з цим пов'язана підліткова криза 15–17 років. Психологи виділяють такі типи конфліктів підлітків з батьками: нестійкості батьківського ставлення (постійна зміна критеріїв оцінки дитини); конфлікт гіперопіки, конфлікт неповаги прав на самостійність (тотальність вказівок і контролю); батьківського авторитету (прагнення домогтися свого за будь-яку ціну).

4. Одним з можливих факторів, що спричиняє конфлікти у родинах є особистісний фактор. Середовище особистісних особливостей батьків, що спричиняють їхні конфлікти з дітьми, виділяють консервативний спосіб мислення, прихильність до застарілих правил поведінки і шкідливих звичок (вживання алкоголю тощо), авторитарність суджень, ортодоксальність переконань тощо. Серед особистісних особливостей дітей називають такі, як низька успішність, порушення правил поведінки, ігнорування рекомендацій батьків, а також неслухняність, упертість, егоїзм і геоцентризм, самовпевненість, лінощі тощо. Таким чином, розглянуті конфлікти можуть бути представлені як результат помилок батьків і дітей [2; 4].

Основи наукової теорії розуміння людини людиною у вітчизняній психології найбільш повно розроблені в дослідженнях О. Бодальова і його співробітників. Встановлено, що розуміння іншої людини полягає у розв'язанні складної мислительної задачі, спрямованої на виявлення її індивідуальності, індивідуально-неповторної своєрідності її особистості.

Батьківські ставлення до дітей мають багату палітру проявів, а отже, і глосарій цієї проблеми теж чималий. Найчастіше використовуються поняття «виховання», «сімейне виховання», «батьківське виховання», «тип виховання», «стиль виховання», «батьківська позиція», «батьківсько-дитячі стосунки» тощо. Виховання трактується як діяльність з передачі новим поколінням суспільно-історичного досвіду; планомірний і цілеспрямований вплив на свідомість і поведінку людини з метою формування певних установок, понять, принципів, ціннісних орієнтацій, які забезпечують необхідні умови для її розвитку, підготовки до суспільного життя і виробничої праці [2; 5].

Основна мета виховання – допомогти дітям стати повноправними членами свого суспільства, носіями його культури – однакова у всьому світі, тим не менше в різних культурах абсолютно різні уявлення про те, як найкраще її досягнути. Але і в рамках однієї культури сім'ї не завжди складаються із матері, батька і дітей, а отже, різні структури сім'ї можуть впливати на сімейну динаміку.

Не завжди з однаковим розумінням батьки ставляться до дітей. Сімейне виховання розглядається в літературі не лише як

цілеспрямована система впливів батьків на дитину, але і як характер поведінки з нею. Зазвичай, поняття «сімейне виховання» «батьківське виховання» вживаються як синоніми. Хоча поняття «сімейне виховання» ширше, оскільки може передбачати, крім впливу батьків, виховні впливи інших членів сім'ї: бабусь, дідусів, братів, сестер і ін. Оскільки виховання, в тому числі сімейне, здійснюється через спілкування, психологи вбачають можливим перенесення структури спілкування на структуру виховання.

Багато дослідників виділяють такі виховні впливи, як контроль, покарання, заохочення. Є. Маккобі включає до батьківського контролю такі моменти: обмеження, вимогливість, довільний прояв влади, послідовність.

Поєднання батьківського контролю, емпатії, доброзичливості, підтримки самостійності у дітей Д. Баумунд називає моделлю авторитетного батьківського контролю. Друга виділена нею модель – владна – характеризується жорстким контролем, строгістю, меншою теплотою, розумінням і співчуттям, зменшенням часу спілкування з дітьми. І третя модель – поблажливої поведінки – властива невимогливим, неорганізованим батькам, які мало уваги звертають на розвиток незалежності дитини і її впевненості в собі. Автор прийшла до висновку, що діти авторитетних батьків мають найвищий рівень незалежності, зрілості, впевненості у собі, стриманості, активності і допитливості, тоді як у поблажливих батьків діти зовсім не допитливі і не вміють стримувати себе.

Г. Стадник (1992) експериментально виявила кілька модифікацій способу впливу батьків на розвиток пізнавальної активності дошкільників: конструктивний, імперативний, індиферентний [4].

Конструктивний спосіб впливу характеризується емоційно позитивним, зацікавленим ставленням дорослого до дитини, стимуляцією її пошукових дій, заохочувальними та конструктивними оцінками судженнями, створенням у дитини впевненості у досягненні успіху при розв'язуванні пізнавальних задач.

Імперативний спосіб впливу характеризується вказівками дорослого, які жорстко регламентують дії дитини та пригнічу-

ють її ініціативу і самостійний пошук, відсутністю заохочувальних і конструктивних оцінних суджень.

Індиферентний спосіб впливу відзначається байдужим ставленням дорослих до пізнавальної діяльності дитини; відсутністю вказівок і звертань, що стимулюють самостійний пошук нового; надмірним застосуванням зауважень деструктивного характеру, які констатують невдалі дії дитини. Дослідниця робить висновки, що тільки в атмосфері любові і взаєморозуміння дитина може повністю розкритися, проявити індивідуальні особливості, тобто повноцінно розвиватися. Уявлення про дитину і ставлення до неї – це внутрішня основа типу виховання.

Таким чином, під типом (стилем) сімейного виховання розуміють різні системи впливів і способів поведінки батьків з дитиною, види ставлення до неї, а також уявлення про неї. У психології існує велика кількість класифікацій типів сімейного виховання, хоча єдиної основи класифікації немає. Іноді за основу брався емоційний компонент виховання, іноді способи впливу на дитину тощо.

Е. Ейдемільер виділив основні характеристики типів виховання дитини: рівень гіперпротекції; задоволеність потреб; вимоги, які висуваються до дитини; санкції, які накладаються на неї; виховна невпевненість батьків. На основі цих характеристик подається опис типів виховання.

Розглянемо класифікацію стилів виховання підлітків, запропоновану Є. Личком і Е. Ейдемільером [2, 4].

1. Гіпопротекція. Характеризується нестачею опіки і контролю. Дитина залишається без нагляду. До підлітка проявляють мало уваги, немає зацікавленості у його справах, часто мають місце фізична занедбаність і недоглянутість. При прихованій гіпопротекції контроль і турбота мають формальний характер, батьки не включаються у життя дитини. Невключеність дитини в життя сім'ї призводить до асоціальної поведінки через незадоволеність потреби в любові і прихильності.

2. Домінуюча гіперпротекція. Проявляється у підвищеній, загостреній увазі і турботі про дитину, надмірній опіці і дріб'язковому контролі поведінки, стеженні, заборонах і обмеженнях. Дитину не привчають до самостійності, пригнічують розвиток її

почуття самостійності і відповідальності. Це призводить або до реакції емансипації, або до безініціативності, невміння постояти за себе.

3. Спотворююча гіперепротекція. Так називають виховання «кумира сім'ї». Батьки прагнуть звільнити дитину від найменших труднощів, задовольняють всі її бажання, надмірно обожнюють і опікують, захоплюються її мінімальними успіхами і вимагають такого ж захоплення від інших. Результат такого виховання проявляється у високому рівні домагань, прагненні до лідерства при недостатній наполегливості і опорі на власні сили.

4. Емоційне відторгнення. Дитина є для батьків тягарем. Її потреби ігноруються. Деколи з нею поводяться жорстоко. Батьки (чи ті, хто їх заміняє: мачуха, вітчим та ін.) вважають дитину тягарем і проявляють загальну незадоволеність нею. Часто спостерігається приховане емоційне відторгнення: батьки прагнуть завуалювати реальне ставлення до дитини підвищеною турботою і увагою до неї. Цей стиль виховання найбільш негативно впливає на розвиток дитини.

5. Жорсткі взаємини. Можуть проявлятися відкрито, коли на дитині зривають злість, застосовуючи насилля, або бути прихованими, коли між батьками і дитиною стоїть стіна емоційної холодності і ворожості.

6. Підвищена моральна відповідальність. Від дитини вимагають чесності, порядності, почуття відповідальності, що не відповідають її віку. Ігноруючи інтереси і можливості підлітка, покладають на нього відповідальність за благополуччя близьких. Йому насильно приписують роль голови сім'ї. Батьки сподіваються на особливе майбутнє своєї дитини, а дитина боїться їх розчарувати. Часто їй доручають доглядати за молодшими дітьми чи престарілими.

Забезпечуються умови для особистісного розвитку батьків і дітей, використовуються педагогічно доцільні методи виховання, одним з яких є виховання довірою або авансування довірою. Через довіру виявляється повага до особистості. Адже, якщо батьки вірять у чесність, доброту, відповідальність малюка, у те, що він здатен подолати труднощі, виправляти свою поведінку, це надає дитині наснаги, окрилює її, і вона прагне до того, щоб виправдати цю довіру, стати кращою, такою, якою її бачать.

Висновки. Головним є правило: неможна врегульовувати конфлікти та проблеми, намагаючись змінити поведінку іншого учасника конфлікту. Це тупиковий шлях, що веде лише до посилення конфлікту і загострення взаємних образ. Реально можна змінити поведінку лише однієї людини – самої себе.

Тому сім'я повинна мати в очах дитини такі характеристики, які сприяли б створенню оптимальної атмосфери взаєморозуміння й довіри. Без сумніву, досвід перших років життя, проведених у сім'ї, зберігає фундаментальне значення, полегшує духовне самовдосконалення або гальмує його. Тому важливо, щоб здатність довіряти виховувалася з раннього віку.

Перспективами подальшого дослідження є розробка і проведення корекційної програми з подолання конфліктів між батьками і дітьми, а також перевірка її ефективності.

Література

1. Баскина Ю.В. Методика диагностики родительского отношения (методика включенного конфликта) : автореф. дисс. ... канд. психол. наук / Ю.В. Баскина. – М., 1992. – 24 с.
2. Бондарчук О.І. Психологія сім'ї / О.І. Бондарчук. – М. : Питер, 2000. – 382 с.
3. Забродський М.М. Основи вікової психології : навч. посіб. / М.М. Забродський. – Тернопіль : Богдан, 2009. – 498 с.
4. К вопросу о компонентах феномена родительства // Психологическое сопровождение личности в педагогическом процессе : сб. науч. трудов. – Курган, 2002. – 81 с.
5. Щербань П. Психологія сучасної сім'ї та педагогіка сімейних взаємин / П. Щербань // Рідна школа. – 2005. – С. 14–15.

References

1. Baskina, Yu.V. (1992). *Metodika diagnostiki roditel'skogo otnosheniia (metodika vkluchennogo konflikta) [Parental Relations Diagnostic Technique (Methodology of Inclusive Conflict)]*. (Extended abstract of candidate's thesis). Moscow [in Russian].
2. Bondarchuk, O.I. (2000). *Psikhologhiia simi [Psychology of the family]*. Moscow: Piter [in Ukrainian].
3. Zabrodskiy, M.M. (2009). *Osnovy vikovoi psikhologii [Fundamentals of age psychology]*. Ternopil: Bohdan [in Ukrainian].
4. К вопросу о компонентах феномена родительства [On the question of the components of the phenomenon of parenthood]. (2002). *Psikholo-*

gicheskoe soprovozhdenie lichnosti v pedagogicheskom protsesse – Psychological support of the person in the pedagogical process. Kurgan [in Russian].

5. Shcherban, P. (2005). *Psykhologhiia suchasnoi simi ta pedahohika simeinykh vzaiemyn* [Psychology of the modern family and the pedagogy of family relationships]. *Ridna shkola – Native school* (pp. 14–15) [in Ukrainian].

RYHEL Olesya – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of Practical Psychology, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ivan Franko Str., 24, Drohobych, 82100, Ukraine (olesyarygel@ukr.net)

POSATSKYI Oleksandr – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of Practical Psychology, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ivan Franko Str., 24, Drohobych, 82100, Ukraine (Boroda-63@ukr.net)

PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF FACTORS OF CONFLICT BETWEEN PARENTS AND CHILDREN

Abstract. *The article describes the psychological characteristics of conflicts between parents and children. The correct relations with their children approach allows both to deepen and broaden inter-family communication. Relationships between parents and children is largely determined by the style of education that adults choose to influence their offspring.*

The conflict in psychology is seen as a collision of opposing goals, interests, positions, thoughts and views of opponents or actors of interaction. Conflict situation arises in the presence of conflicting positions of the parties. Consequently, it contains subjects of the conflict (opponents) and its subject. Learning to communicate with their own children is not at the level of orders, but on other democratic principles, and it is not easy. The fast and successful development of the person begins as soon as adopters recognize their child as a developing person.

A well-established approach to relationships with their own children allows deepening and simultaneously expanding intra-family communication. In this case, the child helps the parents to look at the new world, to feel the joy of his discovery. The relationship between

parents and children is largely determined by the parenting style chosen by adults to influence their descendants.

The choice is determined by the personal experience of parents, their familiarity with pedagogical doctrines and simply their own understanding. However, whatever style of parenting would be chosen by parents in communicating with their children, sooner or later it would conflict with the needs, settings and requests of the child. Hence the conclusion – the collisions and conflicts of representatives of senior and younger generations in the family are almost as inevitable, as in the relationship between the spouses.

Conflicts of representatives of different generations are quite common in families and stable work teams. People who grew up in different social conditions have different systems of values. The image of the world differs in the eyes of adolescents and adults. Externally, of course, they live in one time and space. But their attention is attracted by completely different elements of the world. And sometimes it's very difficult to understand the relations between representatives of different generations. The need for communication is an internal basis for personal relationships between people.

Key words: *conflict, incident, children, types of family relationships.*

Одержано 19.02.2018